

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE PRIVIND BAILE HERCULANE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-lea.

Cercetarea documentelor aflate în păstrare la Filiala Arhivelor Statului din Timișoara permit dezvăluirea unor aspecte mai puțin cunoscute din dezvoltarea stațiunii Băile Herculane, putînd completa prin datele furnizate pagini din istoria acesteia.

Cele mai vechi documente referitoare la Băile-Herculane, care se păstrează la această arhivă, datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, perioadă în care Banatul, veche provincie românească, se afla inclusă în Imperiul austro-ungar.

„Băile-Mehadia“ („Mehadiaer Bäder“), denumire pe care o poartă Băile Herculane în toate documentele imperiale și cum le vom numi și noi în continuare, erau situate în epoca aceea în teritoriul de graniță aflat sub jurisdicția Regimentului de graniță român — ilir nr. 13, al cărui sediu la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea era la Caransebeș. Forul imediat superior al acestuia, Comandamentul General Bănățean din Timișoara, era subordonat direct Consiliului Autic de Război din Viena. Actele întocmite de aceste autorități militare constituie principala sursă de cunoaștere a situației băilor în acei ani, toate reflectînd importanța deosebită pe care au acordat-o imperialii acestei stațiuni balneare.

Redescoperită de austrieci ca un splendid monument al îndepărtatei antichități, ea va fi readusă la viață sub guvernămîntul lui Hamilton, continuînd să fie amenajată și înfrumusețată în anii următori.

Cele cîteva documente din secolul al XVIII-lea păstrate la arhivele din Timișoara, nu permit prezentarea unui tablou de ansamblu al Băilor Mehadia din acei ani, ele cel mult atestă existența stațiunii, preocuparea autorităților de a culege date privind istoricul ei, așezarea sa geografică, structura geologică a zonei, efectele tămăduitoare ale apelor minerale, prezența unor clădiri, poduri și drumuri, inclusiv preocuparea pentru întreținerea acestora, precum și folosirea băilor pentru tratarea militarilor suferinzi¹.

¹ Filiala Arhivelor Statului jud. Timiș. fondul Comandamentul General Bănățean (în continuare: Arh. St. Timiș, fond G.G.B.), pachet XIV/2, XXXII/77, XXXII/79, XL/52, XL/53, XLVI/10, I/13.

Pentru primul deceniu al secolului al XIX-lea și anii imediat următori, mărturiile documentare se înmulțesc, ceea ce ne permite o prezentare a stațiunii așa cum se înfățișa ea în acele vremuri, adică o mică așezare constituită din câteva clădiri destinate cazării și tratamentului balnear.

În 1808 principalul edificiu era așa zisa „clădire camerală” alături de care era cafeneaua. În afară de acestea mai existau „clădirea militară” care, așa cum reiese din nume, era destinată în exclusivitate militarilor, câteva barăci pentru adăpostirea trupelor aduse la tratament și, în sfârșit, o capelă romano-catolică. Tabloul devine complet dacă mai adăugăm acareturile pentru adăpostirea cailor și a vehiculelor².

Stațiunea însă se mărea de la an la an. Astfel, până în anul 1810 a mai fost ridicat localul unei brutării și a unei măcelării, un grajd nou pentru 20 de cai, o șură pentru adăpostirea a 40 de trăsuri, precum și alte anexe³. Dintr-un raport al Direcției construcțiilor de graniță către Comandamentul General Bănățean întocmit în anul 1813 aflăm că la data aceea se terminaseră lucrările de construcție la un pavilion destinat cazării diverselor persoane venite la băi, de asemenea, că se afla în curs de construcție o clădire cu un etaj și un alt grajd pentru 40 de cai⁴.

În ce privește băile, primele documente care permit cunoașterea acestora datează din anul 1808. Se amintește de „Baia Ludovic”, care consta dintr-un bazin mare și două cabine de baie, de „Băile publice”, „Baia de var”, „Baia tilharilor”, „Băile din șindrilă” și „Baia pentru membre”⁵.

Contractul de arendare al băilor pe anul 1810 ne prezintă un tablou mai complet al băilor. În primul rînd este descrisă „Baia Ludovic”, arătîndu-se că, pe lângă bazin și cele două „băi speciale vechi”, una destinată ofițerilor superiori, iar alta oaspeților civili, mai existau și „10 cabine închise speciale”, din care două prevăzute cu cămăruțe pentru odihnă. Același act mai amintește de „Băile lui Hercule”, de fapt două bazine publice, și de „Băile răcoroase pentru membre” constînd din „trei cabine de baie separate”, din care „două închise” și „una deschisă”, ultima folosită probabil pentru publicul larg. Se mai vorbește de „Baia comună fierbinte pentru membre”, prevăzută cu două cabine speciale cu apă rece pentru răcorire, de „Baia comună de var” cu o „cabină închisă” și, în sfârșit, de „Baia Francisc”, constînd doar dintr-un bazin⁶.

Un raport al medicului băilor din anul 1813 mai amintește, în afară de băile enumerate mai sus, de „Baia pentru ochi” și de „Baia fierbinte”⁷.

Nici contractul de arendare și nici raportul medicului băilor nu amintesc de „Baia tilharilor” de „Baia din șindrilă” sau de așa zisa „Baie publică”, ceea ce ne face să deducem că acestea fie că au primit altă denumire, fie că au fost scoase din uz. Modul de organizare și funcționare

² *Ibidem*, pachet CVII/41, f. 326—327 și verso; CVII/72, f. 618.

³ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3 f. 149 v.

⁴ *Ibidem*, pachet CXLIII/31, f. 317—318.

⁵ *Ibidem*, pachet CVIII/72, f. 618.

⁶ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3, f. 149 v., 150.

⁷ *Ibidem*, pachet CXLVII/10, f. 128 v., 129. Aceasta este ordinea în care sînt trecute limbile în document.

al băilor era riguros stabilit și urmărit de autoritățile militare, începînd cu Consiliul Aulic de Război din Viena, fapt ce reiese din corespondența purtată de acesta cu forurile ierarhice inferioare. De bunul mers al stațiunii răspundeau trei persoane: comandantul băilor, reprezentantul local al autorităților militare, administratorul băilor și arendașul băilor. Comandantul, un ofițer de stat major, de la *Regimentul de graniță român — ilir*, se îngrijea de menținerea ordinii și liniștii în cadrul stațiunii, rezolvînd neînțelegerile și conflictele mai grave dintre diferitele persoane prezente, și rezolva toate treburile de ordin polițienesc. Administratorul era angajat direct de Consiliul Aulic de Război, la propunerea Regimentului de graniță, în baza unei caracterizări ce trebuia să cuprindă date privind conduita sa și cunoștințele pe care le posedă. El era obligat „să cunoască la perfecție limba română, sîrbă și germană”⁸.

În anul 1808 salariul anual al unui administrator era de 500 florini⁹. Dintr-un document datînd din 1810 reiese că acesta era retribuit cu un salariu de 400 florini la care se adăugau alte suplimente bănești ce se ridicau pînă la 400 florini¹⁰. El răspundea de clădirea militară și de barăci, precum și de buna funcționare a băilor. De asemenea ținea evidența exactă a persoanelor care vizitau stațiunea¹¹ și rezolva micile neînțelegeri care se iscau între persoanele prezente, în măsura în care acestea nu intrau în atribuțiile comandamentului¹². În anii în care stațiunea rămînea nearendată, administratorul prelua și o parte din atribuțiile arendașului, încasînd chiriile și taxele de baie. Sumele încasate le vărsa în contul erariului, raportînd Comandamentului General Bănățean cifra acestora¹³.

În subordinea administratorului se aflau plăieșii băilor („Baad Plasjaschen”) care efectua curățenia în incinta băilor și făceau, în general, tot ceea ce intră în atribuțiile băieșilor din zilele noastre¹⁴. Aceștia erau retribuiți în anul 1810 cu un salariu anual de 60 florini, la care se adăugau 60 florini suplimente bănești¹⁵.

Cea de-a treia persoană care juca un rol important în viața stațiunii era arendașul băilor. Arendarea avea loc prin licitație, la Caransebeș. Teoretic licitația trebuia să aibă loc anual, în practică însă Consiliul Aulic de Război recurgea la un compromis, aprobînd arendarea pe mai mulți ani. Așa, de exemplu, într-un ordin al Comandamentului General Bănățean, se arată că „se poate obține înalta aprobare de a se arenda băile pe patru ani”¹⁶, deoarece arendașul obișnuiește să facă anumite investiții¹⁶. În anul 1810 băile au fost arendate pe 6 ani¹⁷. Data licitației se stabilea din timp, Comandamentul General Bănățean făcînd-o cunoscută Direcției Generale Montanistice din Oravița, Orificiului de rentă din Lugoj, regimentelor de

⁸ *Ibidem*, pachet CVII/41, f. 343.

⁹ *Ibidem*, f. 344.

¹⁰ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3, f. 142. —

¹¹ *Ibidem*, f. 153 v.

¹² *Ibidem*, pachet, CVII/41, f. 343.

¹³ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3, f. 60.

¹⁴ *Ibidem*, pachet CVII/41, f. 326 v., 330; CXXIII/3, f. 23; CXXVIII/3, f. 150 v.

¹⁵ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3, f. 142.

¹⁶ *Ibidem*, pachet CVII/41, f. 329.

graniță, precum și magistratelor comunităților Biserica-Albă, Panciova, Virșeț și Timișoara¹⁸. Respectivile comunicate precizau întotdeauna condițiile pe care trebuia să le îndeplinească persoana care aspira la arendă. De exemplu, la licitația din 1808 s-a pretins ca „să aibă o avere lichidă de cel puțin 12—15.000 fl. pentru a dispune de banii necesari să se aprovizioneze și să facă la timp stocurile necesare pentru ca să asigure publicului venit la băi cele necesare în bune condiții și la prețuri scăzute”¹⁹. În general se urmărea ca aceeași persoană să arendeze, pe lângă băi și drepturile de măcelărit și circiumărit, fapt care însă nu era obligatoriu²⁰.

Arendașul încasa chiriile de la camere, taxele de baie, costul meselor, banii proveniți din vânzarea cafelei și a băuturii, precum și a ovăzului și a finului. Beneficia de dreptul de a ține biliard, de a organiza baluri și alte petreceri legale. În cazul în care arenda brutăria și măcelăria, încasa și venitul adus din comercializarea pîinii și a cîrniîi²¹.

În anul 1810 valoarea totală a bunurilor imobile arendate s-a ridicat la 153.000 fl.²², ceea ce de fapt reprezintă întreaga valoare a bunurilor imobile ale stațiunii, cu excepția clădirii militare și a barăcilor. Chiriile și taxele de bani se stabileau de Comandamentul General Bănățean cu aprobarea Consiliului Aulic de Război, ele diferind de la un contract de arendare la altul. De exemplu, în anul 1808 pentru o cameră cu o fereastră se încasau zilnic 20 de creițari, pentru o cameră cu două ferestre 24 de creițari, iar pentru o cameră cu trei ferestre 30 creițari; pentru o bucătărie mică se plăteau 10 creițari, iar pt. una mare 15 creițari. Se încasa zilnic 2 creițari pentru închirierea unui loc de cal în grajd, iar pentru adăpostirea unui vehicol în șură suma de 3 creițari²³. În anii imediat următori aceste sume s-au ridicat considerabil²⁴.

În ce privește taxa de baie, în 1901, se încasa pentru o baie în baia publică așa numitul „Baadgroschen” (taxă de la care erau exceptați militarii), iar pentru folosirea unei cabine de baie pe timp de o oră suma de 15 creițari²⁵.

¹⁷ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3, f. 149.

¹⁸ *Ibidem*, pachet CVII/41, f. 335.

¹⁹ *Ibidem*, f. 325.

²⁰ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3, f. 149 și CVII/41, f. 325 v.

²¹ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3, f. 149.

²² *Ibidem*, pachet CXXVIII/3, 141.

²³ *Ibidem*, pachet CVII/41, f. 326 verso.

²⁴ Contractul de arendă din anul 1810 prevedea pentru:

1 cameră cu 1 fereastră	— 40 creițari
1 cameră cu 2 ferestre	— 50 de creițari
1 cameră cu 3 ferestre	— 1 florin
1 bucătărie mică	— 40 creițari
1 bucătărie mare	— 1 florin
1 cămară (de alimente)	— 30 creițari
Adăpost pentru un cal în grajd	— 4 creițari
Adăpost pentru o trăsură	— 6 creițari

Art. St. Timiș, fond C.G.B., pachet CXXVIII/3, f. 151.

²⁵ Arh. St. Timiș, fond C.G.B., pachet CXXVIII/3, f. 151

Arendașul răspundea de curățenia în camerele închiriate și în încăperile de acces comun și asigura oaspeților mîncarea și băutura, mai precis, se obliga să servească zilnic un prînz (la cererea oaspeților și cina) constînd din mai multe meniuri, la alegere, la prețuri diferite. Costul meselor se calcula în raport cu prețurile locale ale alimentelor și ale băuturilor la data respectivă și se fixa numai cu aprobarea Comandamentului General Bănățean²⁶.

Astfel în anii 1809—1810 costul unui meniu varia între 1,36 fl. — 0,40 fl.²⁷, iar în anul 1813 arendașul B. Roth servea o masă de prînz la prețul de 1 fl.²⁸.

Beneficiile realizate de arendaș au variat în funcție de prevederile contractuale. Că arendarea Băilor-Mehadia era o afacere avantajoasă o dovedește un ordin al Comandamentului General Bănățean redactat la 31 august 1808, unde se arată că arenda anuală „trebuie să fie de cel puțin 2.000 de florini, avîndu-se în vedere că arendașul încasează din închirierea camerelor și a bucătăriilor, socotindu-se în medie numai 23 de camere cu 20 de creîțari pe zi și 4 bucătărie cu 10 creîțari pe zi, suma de 1250 florini. Apoi cele 10 camere de baie și pentru fiecare baie de o oră 12 creîțari. Aici nu s-au socotit încasările de la grajduri, șuri, măcelărie, brutărie, ospătărie, cafenea și biliard”²⁹.

Cu toate acestea în următorii doi ani băile au rămas nearendate, iar în 1814 Benedikt Roth a preluat stațiunea cu o arendă de numai 1.800 fl., deși realiza venituri superioare în comparație cu predecesorii săi³⁰. Cauza trebuie căutată în relațiile încordate existente între civili și militari, problemă la care ne vom referi în paginile următoare.

Arendășii erau de diferite naționalități, ei putînd fi localnici sau cetățeni din alte părți ale imperiului. Așa de exemplu, în deceniul întii, pînă în anul 1809, băile au fost arendate de arhitectul Karl Wurst. El a renunțat la arendă pentru a prelua conducerea lucrărilor de construcție și amenajare ce aveau loc în cadrul stațiunii, funcție pe care a deținut-o apoi ani de-a rîndul³¹. Despre Iordache Seracin, care a arendat băile în perioada 1811—1812, știm că era român, șeful stației de poștă de la Orșova-Veche³².

Documentele atestă existența la băi și a unui medic. El avea obligația de a consulta persoanele civile care soseau în stațiune „pentru a stabili dacă băile sînt indicate pentru bolnavii veniți la tratament, astfel încît să nu se ajungă la agravarea bolii”³³.

²⁶ *Ibidem*, pachet, CVII/41, f. 328 v. și CXXXII/56 f. 810 verso.

²⁷ *Ibidem*, pachet, CXXVIII/3, f. 89.

²⁸ *Ibidem*, pachet, CXLVII/10, f. 130.

²⁹ *Ibidem*, pachet, CVII/41 f. 330.

³⁰ *Ibidem*, pachet, CL/1, f. 3.

³¹ *Ibidem*, pachet, CVII/41, f. 325, 339.

CXLIII/31 f. 317, CXLVII/10 f. 148

³² *Ibidem* pachet CXXVIII/3, f. 355

³³ *Ibidem*, pachet, CXLVII/10, f. 137, CXLVII/10, f. 128, CXXVIII/3 f. 152, CXXXXII/56 f. 815.

Trupele care soseau la Băile-Herculane erau însoțite de medicii militari ai regimentelor respective³⁴.

Încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea medicii militari aveau obligația de a face cunoscute forurilor ierarhice superioare efectele apelor minerale asupra soldaților bolnavi³⁵. În ce privește medicii permanenți ai băilor, documentele atestă că ei trebuiau să înainteze anual rapoarte detaliate privind numărul bolnavilor care au urmat tratamentul, deci a persoanelor consultate, natura bolii lor, cifra celor ce părăseau stațiunea vindecați sau cu boala ameliorată, precum și decesele survenite. Știm, astfel, că în anul 1812 din cele 972 de persoane care au urmat tratamentul, 210 persoane au fost considerate vindecate, 4 au decedat, iar restul au părăsit stațiunea cu boala ameliorată și că în 1813 au urmat tratamentul 585 de persoane, înregistrându-se 132 de cazuri de vindecare și 6 decese, restul fiind considerați ameliorați³⁶.

Aceleași rapoarte furnizează și date privind natura afecțiunilor tratate. Se amintește de reumatism, dureri artritice, paralizii, anchiloză articulară, podagră, scleroză, varice, adenopatie cervicală, tuberculoză, afecțiuni ale căilor respiratorii, ale aparatului genital și ale vezicii urinare, afecțiuni oculare sau de natură dermatologică (eczeme, abcese, ulcer, tumefacții etc., ca și simpla „slăbiciune”³⁷.

Amploarea investițiilor trebuie să fie direct proporțională cu rentabilitatea, fapt care determină autoritățile superioare de la Viena să solicite înaintarea unor rapoarte privind efectele curative ale apelor. La 2 martie 1814 Consiliul Aulic de Război a ordonat ca „temperatura apei de la băi să fie măsurată nu odată pe zi la o oră fixă, ci de trei ori pe zi, dimineața, la prinz și seara”³⁸. Medicul comunica la sfârșitul anului temperatura apei fiecărui izvor în parte, anume separat pentru fiecare lună a anului, arătând și factorii climaterici care au determinat schimbările de temperatură³⁹.

Au fost întreprinse cercetări de laborator pentru a stabili în mod științific elementele care stau la baza efectelor vindecative. În perioada 1810—1813 s-au expediat probe de apă la Universitatea din Budapesta, pentru a fi cercetate de profesorul G. von Kittabel, despre care într-un document se spune că folosea metode moderne „avind la dispoziție un laborator de chimie și toate cele necesare”, spre deosebire de predecesorul său, dr. Stadler, care se baza „pe vechea concepție în chimie”⁴⁰.

În acei ani „Băile Mehadia” erau vizitate anual atât de persoane civile, cât și de persoane militare. Stațiunea, așa cum reiese din documente, era destinată în primul rând celor din înalta societate; ofițerilor de stat major și ofițerilor superiori de la diferitele regimente imperiale din Ba-

³⁴ *Ibidem*, pachet CXXII/37, f.1.

³⁵ *Ibidem*, pachet XXXII/75, f. 381, XXXII/76, f. 384.

³⁶ *Ibidem*, pachet CXLVII/10 f. 117 v.

³⁷ *Ibidem*, f. 128

³⁸ *Ibidem* f. 137

³⁹ *Ibidem* f. 128 v., 129

⁴⁰ *Ibidem*, f. 118, 130; CXXII/20, f. 277, 287

nat, Transilvania, Ungaria, Slavonia, etc., înalților funcționari camerali, reprezentanților comunităților militare și ai magistratelor, negustorimii bogate și altor categorii ale burgheziei mai înstărite de prin părțile Orșovei, Caransebeșului, Ciacovei, Aradului, Becicherecului sau chiar a Vienei și Constantinopolului⁴¹. Ea era vizitată și de cetățeni și supuși turci. Dintr-un act întocmit în anul 1810 reiese că în ziua de 14 mai, din cele 32 de persoane prezente la băi, 7 erau de naționalitate turcă⁴². Mai mult în 1812, Regep Aga, comandantul cetății „Orșovei turcești” a urmat un tratament la Băile Mehadia⁴³.

Documentele reflectă via preocupare a înalțelor comandamente de a asigura tuturor acestora condiții cât mai bune de cazare, de a le pune cu prioritate la dispoziție cabinele speciale de baie etc. Desigur că la ei se referă ordinele care îl obligau pe arendaș să servească „mîncarea și băutura cea mai bună posibilă și în condiții cât mai bune” și „să servească zilnic publicului carne de vită proaspătă... cornuri și piine proaspătă”⁴⁴.

Dar, așa cum reiese din documente, nu toți cei care veneau la Băile Mehadia se bucurau de un asemenea tratament. Astfel, condițiile de cazare și subzistența acordată trupelor aparținînd diverselor regimente imperiale erau evident inferioare. Dintr-un document datînd încă din secolul al XVIII-lea aflăm că soldații bolnavi aduși la tratament dormeau în barăci. Ei trebuiau să aibă asupra lor la sosire pături și paie, pe care să se poată culca⁴⁵. Cu timpul, numărul de locuri în barăci a devenit insuficient. Știm că în anul 1810 puteau fi cazați 200 de militari⁴⁶. Într-un raport din anul 1811 se arată că în 1810 „militarii bolnavi și cei de la plutonier în jos, care la sfîrșitul lui iulie au ajuns la 516 capete, nu au încăput în barăcile militare, 50 din ei dormind în șura erarială de căruțe”. Mai departe aflăm că „subzistența lor a fost proastă”, deși „diecezanul din Virșeț, episcopul Vidac a trimis în luna august personal doi boi de tălere, iar alți oameni nobili au trimis sume importante”⁴⁷.

La 20 decembrie 1813 dr. Böhm, medicul băilor și loc. major Lieblich raportează că pe lângă cele 585 de persoane (civili și militari) care au urmat tratamentul balnear în acel an, „băile au fost vizitate și de mulți oameni, anume de valahi din ținuturile din jur, ca și din teritoriul provincial”. Aflăm că „aceștia folosesc băile 8 sau 10 zile, cea mai mare parte din această clasă de oameni folosind aceste băi des și aproape neîntrerupt” și că ei „crezînd că apa ajută orice boală, prin aceasta își fac rău”. Medicul propune în raportul său aprobarea unei sume „pentru construirea unui adăpost și respectiv spital” care să poată caza „oamenii simpli”, căci — reia el ideea — „la aceste băi vin în fiecare an mulți săraci fără posibilități materiale care au nevoie de aceste băi. Ei și-ar găsi vindeca-

⁴¹ *Ibidem*, pachet CXXXIV/54, f. 712—715

⁴² *Ibidem*, pachet CXXXVIII/3 f. 93

⁴³ *Ibidem*, pachet CXXXVIII/96, f. 884—886

⁴⁴ *Ibidem*, pachet CVII/41, f. 325 v.

⁴⁵ *Ibidem*, pachet XXV/2 f. 5, 6

⁴⁶ *Ibidem*, pachet CXXXII/56 f. 809 v., 806

⁴⁷ *Ibidem*, f. 817

rea sau ameliorarea bolii dacă ar rămâne mai mult timp. Întrucît lipsesc mijloacele să-și procure adăpost, îngrijire și alimente, trebuie să părăsească băile nevindecați sau, nefiind alimentați, să cadă în sarcina celorlalți musafiri, cum adesea este cazul, sau să moară cum a fost cazul celor două femei decedate în 1813⁴⁸.

Care a fost atitudinea autorităților superioare față de acești „valahi” care, deși mulți la număr, nu erau cuprinși în statisticile riguroase ale administrației și care nu erau denumiți nici „oaspeți”, nici „vizitatori”, ci doar „oameni”, care nu beneficiau de cazare, masă și asistență medicală?

Să urmărim soarta acestui raport! În rezoluția din 10 ianuarie 1814, Brigada de graniță din Caransebeș aprobă ca „pentru îngrijirea bolnavilor din clasa de jos să se pună la dispoziția lor cîteva camere cu pămînt pe jos din clădirea militară sau o încăpere din barăcile militare comune⁴⁹. În raportul pe care îl înaintează pe această temă Comandamentului General Bănățean din Timișoara mai avansează ideea „ridicării la băi a unei simple barăci cu un spital pentru oamenii săraci care doresc să folosească băile și care nu au averea necesară să-și închirieze o cameră și să se trateze, din care cauză unii veniți să se trateze la băi părăsesc băile nevindecați...” În final se menționează că pentru o „asemenea baracă” trebuie să se aleagă un loc potrivit, anume „pe cît posibil mai lateral⁵⁰.

Comandamentul General a considerat propunerea de cazare a persoanelor provenind „din clasa celor săraci” în clădirea militară sau într-o baracă ca fiind cu totul inacceptabilă⁵¹, acestea fiind rezervate militarilor. Preia însă ideea construirii unei barăci — spital, încît se ordonă Direcției construcțiilor de graniță să întocmească planul unei barăci „pentru numai 10 pînă la 12 oameni bolnavi săraci care vin la băi”. Ea urma să fie împărțită în două, o parte fiind destinată bărbaților, iar alta femeilor, de asemenea trebuia să fie depuse cadavrele pînă la îngroparea lor”. În final însă întreaga lucrare a fost amînată, „întrucît directorul de construcții are acumulate lucruri urgente de executat și timpul este înainte⁵².

Care erau aceste lucrări urgente? Cercetînd documentele de arhivă s-au găsit numeroase acte care se refereau la activitatea desfășurată de directorul de construcții Joseph Knoll, toate fiind concentrate în vederea înfrumusețării stațiunii. Aflăm astfel că el era preocupat de plantarea unei alei de tei și ulmi între Băile Ludovic și Băile lui Hercule, de confecționarea unor mese și bănci de piatră de-alungul aleilor, de construirea unui bazin și a unor fîntîni sâritoare între clădirile principale ale băilor, de amenajarea unui parc englezesc, de ridicarea unui chioșc „turcesc sau chinezesc” etc.⁵³. Nu se făcea nici o economie! Mărturie stă faptul că la propunerea lui I. Knoll, erariul a acceptat să fie angajat grădinarul ar-

⁴⁸ *Ibidem*, pachet CXLVII/10, f. 128, v, 130 v.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 130 v.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 120 v. 121

⁵¹ *Ibidem*, f. 121 și verso

⁵² *Ibidem*, f. 138

⁵³ *Ibidem*, f. 132

tistic Franz Anton Werk, adus special în acest scop de la Viena⁵⁴. Dintr-un raport al directorului de construcții reiese că devizele acestor lucrări de înfrumusețare s-au ridicat în acel an la suma de 50.400 fl.⁵⁵.

Evident, autoritățile considerau probleme construirii unei barăci pentru săraci ca o chestiune de ordin secundar, pe prim plan fiind lucrările destinate să facă mai agreabilă șederea la băi a celor ce aparțineau clasei privilegiate, adică a acelor care își puteau permite luxul de a plăti. Prezența celor săraci la băi era privită ca un fapt supărător și în defavoarea prestigiului stațiunii. Într-un ordin din 1811 al Comandamentului General Bănățean către Brigada de graniță se spune răspicat: „Cine nu acceptă scumpetea de acolo, trebuie să renunțe la băi...“⁵⁶.

La începutul secolului al XIX-lea viața în stațiune a fost aproape permanent perturbată de neînțelegerile ce se iveau între cadrele militare și persoanele civile venite la băi. Aceste fricțiuni reflectau de fapt pe plan redus contradicția dintre elementele feudale, bine reprezentate în armata imperială, și burghezia în ascensiune, care, deținând bani, își putea permite luxul de a frecventa stațiunea alături de primele. Neînțelegerile însă se mai explică și prin conjunctura istorică, știut fiind că Băile-Mehadia s-au aflat în teritoriul de graniță și deci au avut parte de o administrație militară, atît în perioada în care cea mai mare parte a Banatului se bucura de o administrație camerală, cît și după anexarea provinciei la regatul ungar. De aceea, aici exista — chiar dacă nu în mod oficial — concepția înrădăcinată că stațiunea ar fi destinată tratării militarilor, persoanele civile fiind acolo doar tolerate.

Neînțelegerile în esență se datorau comportamentului arogant, ostil și abuziv al ofițerilor, începînd adesea chiar cu acela al comandamentului băilor. Într-un raport înaintat în 1811 Consiliului Aulic de Război, Comandamentul General Bănățean relatează că în anul 1810 „cîrciumarul Buch a fost bătut de ofițeri în piața băilor“, că „a fost aproape omorît în bătaie“ și că aceiași ofițeri „l-au amenințat pe administratorul băilor cu împușcare, bătaie și lovituri de bite“ pentru faptul că „un ofițer nu a primit cheia de la una din cele 10 cabine de la Băile — Ludovic“. Mai aflăm, că în timp ce o parte din soldați dormeau direct pe pămînt în sură de căruțe și alți numeroși oameni erau obligați „să se culce în finul erariului“ sau „dormeau cu familiile lor în căruțele cu care au venit“, un oarecare căpitan Branovsky de la Regimnetul de graniță român-ilir, l-a amenințat pe administratorul băilor cu arestarea și cu escortarea sa sub pază militară pînă la Mehadia, sediul companiei, și „l-a insultat cu alte vorbe...“ pentru motivul că acesta nu i-a putut pune la dispoziție camera preferată. În sfîrșit, se mai amintește de maltratarea cîrciumarului Buch și a plăieșului Cojocar de către căpitanul Mottony de la Regimentul Splen din Transilvania⁵⁷.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 148

⁵⁵ *Ibidem*, f. 117

⁵⁶ *Ibidem*, pachet CXXXII/56, f. 811

⁵⁷ *Ibidem*, f. 806 v. 807, 811 v. 813 și verso

Atitudinea ofițerilor nu corespundea însă noilor interese ale erariului, preocupat la data aceea să transforme Băile într-o elegantă stațiune a claselor avute, de la care nu mai putea fi exceptată burghezia. Prezența acestei categorii sociale garanta rentabilitatea stațiunii, de fapt unicul scop urmărit de erariu. De aceea Comandamentul General Bănățean, analizând faptele ofițerilor, ajunge la concluzia că „un asemenea compartiment ar fi contrariu ridicării prestigiului băilor, ceea ce contravine intențiilor majestății sale împăratului și ca atare nu poate fi admis”⁵⁸.

În acest sens s-au luat o serie de măsuri, printre care și acelea de a nu se admite numirea ofițerilor în funcția de administrator al băilor pentru că tratamentul militar nu este adecvat pentru băi⁵⁹.

În 1808, ca urmare a faptului că însuși comandantul stațiunii și-a depășit atribuțiile, încercînd să impună vieții din stațiune reguli cazone, Comandamentul General Bănățean este nevoit să intervină, ordonînd Direcției generale de graniță să ia măsuri pentru ca „ofițerul să evite tratamentul de tip militar la băi”. Acesta trebuie sfătuit „să aibă un comportament mai modest” și pentru cazul în care „se întîmplă ca o persoană civilă să aibă un comportament necorespunzător față de ofițerul comandant, acesta trebuie să se străduiască să-l readucă la ordine pe acesta în mod politic, în nici un caz nu trebuie să-și facă singur dreptate”⁶⁰.

Mergîndu-se pe aceeași linie, Regimentului de graniță român-ilor i se ordonă cu toată severitatea să ia toate măsurile necesare pentru ca „ofițerii să nu se mai dedea la excese”⁶¹. Pentru cazurile penale, Consiliul Aulic de Război, decide în anul 1811 ca respectivii ofițeri „să fie expediați de la băi și pedepsiți de superiorii lor”⁶².

Mentținerea stațiunii sub jurisdicție militară se dovedea anacronică, fapt recunoscut și de Consiliul Aulic de Război într-un document din 21 februarie 1810, unde se arată că această împrejurare poate fi considerată drept principala cauză a rămîinerii băilor în stare de înapoiere, știut fiind că civilii refuzau să se supună disciplinei militare, care „este ceva ce-i sperie”⁶³. Atitudinea abuzivă a ofițerilor nu perturba numai liniștea și ordinea publică, ci crea greutăți și în privința angajării personalului și a arendării băilor.

Documentele furnizează și unele informații cu privire la relațiile dintre administrația băilor și țăranii români din satele înconjurătoare. Aceștia, o dată cu crearea în secolul al XVIII-lea a confiniului militar, au devenit grăniceri, supuși constituției confiniare, care prevedea obligații și drepturi precise. Arendașii băilor, pentru a satisface pretențiile clientelei lor cu minimum de cheltuială, încercau să obțină de la autorități dreptul de a supune țăranimea română militarizată din localitățile aflate în jurul băilor la munci suplimentare, deși, așa cum reiese din ra-

⁵⁸ *Ibidem*, pachet CVII/41 f. 339

⁵⁹ *Ibidem*, f. 343

⁶⁰ *Ibidem*, f. 339

⁶¹ *Ibidem*, pachet CXXXII/56 f. 816 v., 817

⁶² *Ibidem*, f. 820

⁶³ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3 f. 29 v, 61

portul⁶⁴ înaintat la 25 aprilie 1814 de loc. major Sambson, ofițer răspunzînd de problemele economice ale Companiei Topleț nr. 11, către Regimentul de graniță român-illir: „o parte din grăniceri sînt plecați în marș, o altă parte se află de serviciu la cordonul de graniță, mai mulți sînt folosiți la lucrările erariale ...” și „sînt atît de ocupați cu transportul lemnelor, cu arderea lemnului, cu munca la varniță, (cu lucrul) pentru Magazia de aprovizionare militară și în general (sînt atît de ocupați) încît nu termină cu toate acestea aproape tot anul ...”

În ciuda acestei situații, arendașii, cărora li se acorda dreptul de a-și procura lemne din parcelele de pădure indicate de Oficiul Silvic al Regimentului de graniță român-illir, înaintau memorii autorităților militare, solicitînd aprobarea de a se folosi de mina de lucru a grănicerului pentru tăiatul lemnelor și transportul acestora în cadrul prestațiilor erariale, contra unei sume derizorii. Din raportul mai sus amintit reiese că în anul 1814 arendașul oferea pentru un stîngen de lemne de foc 6—7 florini, deși „cea mai scurtă distanță de la pădure la băi este de patru ore, pentru că în apropierea băilor nu este permisă tăierea pădurilor. Admițînd că pentru tăierea unui stîngen de lemne de foc este necesar zilnic un tăietor foarte harnic, iar pentru transportul unui stîngen de lemne sînt necesare patru căruțe și că așa cum a dovedit practica sînt necesare pentru drumul de dus-întors cel puțin 8 ore și că tăiatul copacilor și transportul lemnului însuși sînt munci obositoare, reiese că pentru asemenea speculație nu este ușor de găsit oameni”. Același arendaș, deși se putea aproviziona cu legume din grădina ce i-a fost arendată sau de pe piețele din jur, va interveni la autorități, cerînd ca acestea să îndemne pe grănicerii din comunele Mehadia și Pecinișca, să cultive legume pentru aprovizionarea băilor. Mai mult, avîndu-se în vedere că grănicerii erau foarte ocupați, sugerează ideea ca această muncă să fie preluată de nevestele și copiii acestora⁶⁵.

Care a fost atitudinea adoptată de locuitori față de aceste pretenții?

Documentele ne înfățișează pe românul de prin partea locului ca pe un om care, deși sărac și obidit, înțelegea să-și apere cu dîrzenie puținele sale drepturi, înfruntînd hotărît orice încercare de a-l încărca cu noi obligații. El a refuzat, la prețul oferit, să taie și să transporte lemne „pe drumuri grele, unele chiar de neumblat ale munților” și nu și-a transferat livezile de pomi fructiferi în grădini de legume⁶⁶. Conștient de rolul pe care îl juca în cadrul politicii imperiale ca pion folosit pentru apărarea graniței împotriva invaziilor turcești, el nu admitea să fie tratat ca simplu iobag. Prin atitudinea sa hotărîtă a obligat autoritățile să respecte legile, iar acestea au fost nevoite să recunoască că „grănicerii conform constituției confiniare nu pot fi comandați să execute lucrări în favoarea arendașului băilor și a publicului venit la băi”⁶⁷. Prin aceasta

⁶⁴ *Ibidem*, pachet CXLVII/10 f. 143, 144

⁶⁵ *Ibidem*, f. 118 v.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 130 v. și 143

⁶⁷ *Ibidem* f. 119 v.

nu trebuie înțeles că românului de prin partea locului nu-i plăcea să muncească, așa cum încercaseră să afirme în trecut unii istoriografi⁶⁸. Dimpotrivă, documentele atestă că el se angaja să execute lucrări retribuite corespunzător și în condiții demne. Dintr-un tabel nominal întocmit în anul 1815⁶⁹ reiese că din cei 45 de meseriași (dulgheri, zidari și pietrari) angajați contra cost să execute lucrările de construcție din cadrul stațiunii, 39 erau români și doar 6 de naționalitate germană. Că supraveghetorii înșiși erau români o dovedește numele lor: Achim Ursulescu și Nicolae Nica. În 1810 cei trei plăieși ai băilor erau de asemenea români: Pavel Matic, Dumitru Cojocar și George Ciurel⁷⁰. În același an grănicerul Dumitrașcu Dăiescu din Pecinișca asigură aprovizionarea stațiunii cu carne și băutură⁷¹.

Sub acest aspect documentele întocmite de autoritățile imperiale care se referă la Băile-Herculane vin să infirme teoriile tendențioase răspindite cândva la adresa românilor de prin partea locului.

ELEONORA CALINCOF

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE VON HERKULESBAD ZU BEGINN DES XIX-ten JAHRHUNDERTS

(Zusammenfassung)

Vorliegende Arbeit, auf Dokumente begründet, stellt das allgemeine Bild des Kurortes Herkulesbad vom Anfang des XIX-ten Jahrhunderts, dar.

Der Kurort, nach seiner alten Benennung „Mehadiaer-Bäder“, befand sich im Grenzgebiet des Habsburgischen Reiches, das aus ältesten Zeiten von Rumänen bewohnt war. Zur damaligen Zeit war es ein bescheidener Ort, der sich unter militärischen Gerichtsbarkeit befand.

Die Arbeit beschreibt die wichtigsten Bauten, die den Besuchern Unterkunft boten und die zur Kur dienten. Weiter werden dann Probleme der Funktions- und Verwaltungsart des Kurortes dargestellt. Erinnert werden auch die Bedingungen unter denen die Verpachtung des Kurortes möglich war, die Bedeutung die den kurativen Wirkungen des Wassers zugesprochen wurde, die Tätigkeit des Personals zur Verwaltung und Ausnützung des Kurortes, sowie die Rechte und Verpflichtungen dessen.

Die Dokumente weisen darauf hin, daß der Kurort ausnahmsweise für die herrschende Klasse darstand, Klasse die für die Rentabilität des Kurortes Sorge trug. Die unteren Gesellschaftsklassen bekamen hier weder Unterkunft noch ärztliche Behandlung und, wie es aus den Dokumenten hervorgeht, war ihre Anwesenheit im Kurort sogar mit Hostilität betrachtet.

Weiter werden auch die Konflikte zwischen dem Militär und den Kurgästen dargestellt, als direkte Folge der obengenannten militärischen Gerichtsbarkeit.

Die Arbeit enthüllt auch die gespannten Verhältnisse zwischen dem Verwaltungspersonal und der rumänischen Bevölkerung aus den umliegenden Ortschaften, und heben die würdige Haltung des rumänischen Bauern, der zu jeder Zeit seine Rechte zu verteidigen bereit war, hervor.

⁶⁸ Vezi Francesco Grisellini, *Istoria Banatului Timișan*, (trad. Bolocan), Timișoara, 1926, f. 164; Johann Kaspar Staube, *Von Amsterdam nach Temeswar. Wanderschaft und Schicksale*, ed. Rütgen et Loening, Berlin, 1969 p. 174.

⁶⁹ Arh. St. Timiș, fond CGB pachet CLIX/93 f. 618—625

⁷⁰ *Ibidem*, pachet CXXVIII/3 f. 142

⁷¹ *Ibidem*, f. 89.